

DOKUMENTI ČETNIČKIH JEDINICA

BROJ 495

ZAPOVIJEST KOMANDANTA LIJEVE KOLONE OD 5. OŽUJKA 1943. PODREĐENIM KOMANDANTIMA ZA NAPAD NA DEVETU DALMATINSKU DIVIZIJU NA SEKTORU IMOTSKI—GRUDE¹

Leva kolona
O. Br. 37
5. marta 1943.
20 časova
Široki Brijeg

Z A P O V E S T

(sekcija Mostar razmera 1:100.000)

Partizani koji su razbijeni u dolini reke Neretve povlače se ka Prozoru.² Konjička grupa imala je veliki uspeh, i zaplenila je od partizana 3 topa, 3 mitraljeza, više puškomitraljeza, veliki broj pušaka i zarobila bolnicu od 300 ranjenika. Jedna grupa partizana nalazi se oko Grude i Imotskog.³ Četnici majora Bačovića⁴ koji su preduzeli nadiranje od Makarske, danas su zauzeli Kočerin.

U cilju da se ova grupa partizana oko Imotskog uništi preduzeće se protivu istih akcija u cilju njihovog uništenja.

Desno od nas nalazi se Drežnička grupa (majora Pantića) sa zadatkom da jednim delom posedne položaj: k. 1403—Vetrenjača (1506)—s. Mučinovac—Štitar (1404)—Debeli Ljut (1095)—Ošljak (k. 1256) u cilju sprečavanja upada komunista u dolinu Neretve, a sa ostatkom snaga da dejstvuje u zoni desno do linije: Oluja (1208)—P. Ričina—s Jovići, a levo do linije: Maratinjača—Veliki Klanac (1148)—V. Glavica (k. 1033)—Osredak (623).

Levo od nas dejstvuje Vitinska grupa (majora Veskovića) u zoni desno od linije: s. Tabakovići—s. Dubrave (260)—Krstina (369)—Krstelica (478) sve zaključno — Gradina (705 — isključno), a levo do linije: Zelenikovac (600)—s. Rašići—M. Malić (522)—s. Babanova Draga.

¹ Original (tipkan na pisaćem stroju) u Arhivu VII, arhiva četnička, reg. br. 32/6, k. 133.

² U pitanju su dijelovi Druge proleterske divizije.

³ Odnosi se na Devetu dalmatinsku NOU diviziju.

⁴ Hercegovački četnici pod komandom majora Bačovića. Vidi dok. br. 315, 319 i 453.

Naša Crnogorska grupa, u svojstvu leve kolone, ima zadatak da se prikupi na liniju: Šodrova Glava (k. 863)—Tilova Glava (603)—s. Dobrkovići—s. Glavica (360)—Osoje (520)—s. Dužice, radi dejstva u zoni: desno od linije Šodrova Glava—s. Britvica—Veliki Čelopek (1016)—Vran Pl. (1062) — a levo do linije: s. Dužice—Rust (561)—Zelenikovac (629)—Gradina (705); sve zaključno.

Za izvršenje prednjeg zadatka,

N A R E Đ U J E M:

1) 2. četnički bataljon dejstvuje pravcem: Dobrova Glava (863)—Crne Lokve—Veliki Čelopek (1016)—Vran Gl. (1062). Zona širenja desno po potrebi radi izvođenja obuhvatnog manevra i hvatanje veze sa Drežničkom grupom, a levo do linije: Tilova Glav. (603)—Dobra Gl.—k. 816—Bukova Draga—Rašića Draga (zaključno)—Milićevića Kuće, na kojoj liniji održavati vezu sa 3. četničkim bataljonom. Ovaj bataljon ojačava se sa vodom br. 22.⁵

2) 3. četnički bataljon dejstvuje pravcem: s. Dobrkovići—Pode—Snigutina (k. 1028)—V. i M. Kušanovac—Draga. Zona dejstva desno do leve granice 1. četn. bataljona na kojoj održavati vezu sa istim, a levo do linije: usamljena kuća između G. i D. Dobrkovića—Radostovo—Sabljić—k. 921—Rujan (zaključno), na kojoj liniji održavati vezu sa Nikšićkom brigadom.

3) Nikšićka brigada (bez Trebejškog, Kočanskog i Vučedolskog bataljona) dejstvuje opštim pravcem: s. Dobrkovići—s. Ljubotić—Mikulića Dolac—s. Rujan—Gradac—Gradina (816). Zona dejstva desno do linije: leva granica 3. četničkog bataljona, a levo do linije: s. Glavica—Sarića Dubrava—s. Potkraj—Orlov Kuk—Orečevac (705)—Jaloševac (540), na kojoj liniji održavati vezu sa trupama br. 22.

4) I. četnički bataljon dejstvuje pravcem: Osoje—Gradina—Mamići—Zelenikovac (629)—G. Grude—s. Bobanova Draga. Zona dejstva desno do leve granice trupa br. 22 (padine grebena), a levo svuda zaključno greben, na kojoj liniji održavati vezu sa trupama majora Veskovića.

5) Trupe Br. 22⁶ dejstvuju pravcem drum Široki Brijeg—Kočerin—Grude, u zoni dejstva desno do leve granice Nikšićke brigade, a levo do linije: Kraljevići—Ivankovići—Vukoje—Martinovići—k. 526—k. 699—Krita Gomila.

6) Rezerva: Trebejški, Kočanski i Vučedolski bataljon kretaće se pozadi 3. četničkog bataljona.

7) Artiljerija:⁷ Jedna baterija 105 mm postaviće se na položaj Široki Brijeg sa zadatkom potpomaganja napada cele kolone u njenoj zoni dejstva, a jedna baterija 75 mm M-13 pratiće trupe Br. 22. Traženje artiljerijske vatre biće ispaljivanjem 3 crvena signalna metka i pomoću releja. Prilikom traženja artiljerije potrebno je odrediti koordinate cilja koji treba tući.

^{5, 6 i 7} U pitanju su jedinice iz sastava kolone »Scotti«. Vidi dok. br. 450 i 456.

8) Avijacija dejstvovalaće ispred kolone na zahtev komandanata.

9) Veza: Pridaje se jedna radiostanica 2. četn. bataljonu a jedna kod potpisatog. Dostignutu liniju obeležavati paljenjem lišća ili gužve slame (ali nikako kuća, stogova i sijela ili lišnjaka, o čemu će mi biti odgovorni komandanti bataljona). Za vezu sa potpisatim odrediti po dva ordonansa iz četn. bataljona i Nikšićke brigade.

Na slučaj pojave aviona raširiti platna za obeležavanje.

10) Previjalište će biti u Širokom Brijegu, a po postignuću navedene linije u Kočerinu.

11) Primopredajna stanica u Širokom Brijegu. Odavde će se trupe snabdevati municijom i hranom sredstvom stoke koju rekvirirati na terenu. Pred polazak u napad izdati trupama suhu hranu za 5, 6, 7 i 8. ov. mes.

12) Sa stanovništvom biti korektan prema već datim usmenim i pisanim naređenjima. Ko se ogreši o ova naređenja biće predat vojnom sudu. O tome će naročito voditi računa komandiri osnovnih jedinica i komandanti bataljona.

13) Zabranjuje se klanje stoke za hranu.

14) Izveštaje slati dva puta dnevno i to:

— U podne do 12 časova,

— U večer do 18 časova.

Izveštaji da sadrže sledeće:

— Liniju na kojoj se nalazi dotična jedinica,

— Liniju na kojoj se nalaze komunisti,

— Ratni plen — broj zarobljenih komunista,

— Gubitke i broj ranjenika u toku borbe.

15) Znaci raspoznavanja dati su.

16) Ja ću se nalaziti na pravcu kretanja 3. bataljona, gde mi slati izveštaje redovno svaka 2 sata, a izuzetno posle svakog važnijeg događaja.

Po zapovesti komandanta

major

Blaža L. Gojnić v. r.

Dostavljeno:

Komandantu Nikšićke brigade,
i komandantima 1, 2 i 3. čet-
ničkog bataljona, komandantu artilje-
rije i rezerve, i komandantu trupa
br. 22.

IZVJEŠTAJ KOMANDANTA ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA OD POČETKA TRAVNJA 1943. O BORBAMA U DOLINI NERETVE U TOKU VELJAČE I OŽUJKA 1943. GODINE¹

POHOD CRNOGORACA U BOSNU I HERCEGOVINU

1) Stanje pre dolaska Crnogoraca

Razbijeni i istjerani iz Crne Gore i Hercegovine 1942. godine komunisti su se povukli u Južnu Bosnu, i tamo, naišavši na slab otpor mjesnog stanovništva, otpočeli sa novom organizacijom vojske, naroda i pozadine. Obzirom na političke prilike koje su vladale u državi Hrvatskoj,² gdje se je srpski živalj nemilosrdno uništavao, komunistima nije bilo teško da zavaraju lakovjerni svijet i da ih pridobiju za sebe šireći ideju narodnog oslobođenja.

Za nepuna 4 mjeseca dana uspjeli su da stvore svoju »državu« koja je koncem novembra već obuhvatala devet srezova.³

U ovoj svojoj državi oni su uspjeli da stvore stalnu vojsku, regrutujući, milom ili silom sve sposobno stanovništvo — muško i žensko, kao i da prikupe veliki deo ideoloških pristalica sa teritorije cijele Jugoslavije.

Njihova vojska u to doba formirana je bila u devet divizija. Svaka divizija imala je 3—5 brigada, a svaka brigada 3—5 bataljona. Bataljoni su bili jačine 200—250 ljudi bez komore i pozadinskih delova. Prema tome ukupna jačina komunističkih snaga bila je jačine 30 do 40.000 ljudi — boraca.

Plan komunistički bio je da iz ovako centralnog položaja preduzmu opštu ofanzivu za osvojenje i komuniziranje cijele Jugoslavije. Za izvršenje ovog plana imali su namjeru da sa dve divizije drže osvojenu teritoriju u Bosni i Hrvatskoj a da sa ostalih 7 divizija preduzmu ofanzivu protivu Hercegovine i Crne Gore radi uništenja najjačeg i najotpornijeg nacionalnog elementa. Tek po ovladavanju Hercegovinom i Crnom Gorom imali bi da zauzmu Srbiju i ostale pokrajine Jugoslavije.

Ova opasnost uočena je od strane nadležnih komandanata (nemačkih, italijanskih, hrvatskih i četničkih) te se pristupilo izradi jednog plana za protivofanzivu i uništenje komunističke vojske. U ovoj protivofanzivi trebali su učestvovati i Crnogorci radi zatvaranja pravca ka Hercegovini i Crnoj Gori.

¹ Dokument (tipkan na pisaćem stroju, ćirilicom) u Arhivu VII, arhiva četnička, reg. br. 27/1, k. 134. Dokument je bez datuma čiji kraj nije sačuvan. Izvještaj je pisan početkom travnja 1943. godine ali ga Redakcija objavljuje u ovoj knjizi jer se događaji opisani u njemu odnose na period veljače — ožujak 1943. godine.

² Odnosi se na Nezavisnu Državu Hrvatsku.

³ Riječ je o slobodnoj teritoriji zap. Bosne, Like i Korduna.

Njegovoj Ekselenciji Guverneru⁴ je bilo poznato naše staranje, kao i elan i oduševljenje Crnogoraca da se odazovu pozivu i učestvuju u konačnom likvidiranju komunizma. Međutim ovog momenta Crnogorcima je, iz nama nepoznatih razloga, uskraćen ovaj odlazak za Bosnu.

Ofanziva je otpočela 20. januara tek. godine bez učešća Crnogoraca.

U izvođenju svoga plana prema Hercegovini i Crnoj Gori komunisti su napali na italijanske garnizone u Prozoru, Jablanici i Drežnici i potpuno ih uništili.⁵ Ovom prilikom pored ratnog plijena komunisti su se moderno i bogato naoružali te su postali najozbiljnija opasnost kako za nas tako i za okupatora. Od naoružanja su dobili pored mnogobrojnih automatskih oruđa još i tešku, poljsku, brdsku, protivavionsku i protivkolsku artiljeriju, tenkove, kamione i na vagonne razne municije i namirnica. Neka nam bude dozvoljeno da primetimo da je do ovoga došlo usled okolnosti što je sprečeno Crnogorcima odlazak u Bosnu. Da je ovaj odlazak uslijedio, Crnogorci bi, sa osloncem na ove garnizone sprečili debušovanje komunista na jug i tom prilikom mogli bi ih lako tući jer su bili slabo naoružani.

Obzirom na ovakve uspjehe komunista i njihovo naročito moralno ojačanje bio je doveden pred padom i sam Mostar, koji su Italijanske vojne vlasti već bile pripremile za evakuaciju pre našeg dolaska. Da je pao Mostar pala bi i sva Hercegovina i Južna Dalmacija. Međutim našim dolaskom u Mostar ovo je spriječeno jer cvet nacional.[ista] iz Her.[cegovine] bio je sa Bačovićem u zapadnoj Bosni,⁶ a ostatak Herc. manje više, prišao bi im bez borbe.

2) Upućivanje Crnogoraca

Tek nakon mjesec dana odobreno je da Crnogorci mogu da idu za Hercegovinu, što je izvedeno bez nekih naročitih priprema.

Od snaga upućeni su: sa teritorije pukovnika g. Stanišića tri četnička bataljona Zetskog Letećeg odreda i Nikšićka brigada svega 2.500 ljudi a sa teritorije kapetana Đurišića⁷ oko 2.500 ljudi. Ukupno 5.000 boraca. Sve ove trupe bile su slabo naoružane, naročito u automatskim oruđima i bacačima, čime je stvorena velika nesrazmjera u odnosu na naoružanje kojim su raspolagali komunisti.

Prebacivanje trupa u Hercegovinu izvršeno je na sledeći način:

- a) 3-ći četnički bataljon 21 februara stigao vozom u Mostar.
- b) 2-gi i 1-vi četn. bataljon i deo Nikšićke brigade 23 februara za Mostar.
- v) Ostatak Nikšićke brigade 24 vozom u Mostar.
- g) Trupe kapetana Đurišića prebačene su jedan deo pješice u okolinu Mostara oko 26 februara a drugi deo na Konjic i dalje ka Jablanici.⁸

⁴ Odnosi se na Pirzliu Birolia, guvernera Crne Gore.

⁵ Napad na te garnizone i njihovo oslobođenje izvršile su jedinice Druge proleterske i Treće NOU divizije.

⁶ U to vrijeme major Bačović je sa svojim četnicima vodio borbe protiv jedinica NOV u Dalmaciji i Lici. Vidi dok. br. 12, napomenu 4.

⁷ Pavle Đurišić. Jedinice Limsko-sandžačkih četničkih odreda.

⁸ U predio Mostara stigle su pod komandom majora Andrije Veskovića 4 brigade: Kolašinska, Andrijevička, Beranska i Bjelopoljska. Ukupno oko 1000 četnika.

Druge četničke jedinice, koje su upućene prema Konjicu ušle su u sastav Konjičke grupe pod komandom kapetana Vojislava Lukačevića.

3) Bitka na Drežnici

Pred početak naših operacija komunisti su držali s obe strane Neretve prema Mostaru sledeću liniju: s. Ravni—s. Prigredani—Brlog (812)—Vasi Dolac—Jastrebinka (k. 928)—Marjanova Bukva—Golo Brdo (k. 990)—Vraničko Brdo (k. 1055) sa naslonom na Čabulju planinu.⁹

Osnovna ideja našeg operacijskog plana bila je: da se koncentričnim dejstvom od Mostara (Italijani,¹⁰ Crnogorci i Hercegovci), Konjica (Italijani, Crnogorci i Hercegovci) i od Prozora (Nemci i Hrvatski domobranci)¹¹ — u pravcu Jablanice — stijesne komunisti na uskom prostoru u džepu r. Neretve i da se pređe na njihovo uništenje.

Po ovom planu trupe pukovnika Stanišića kao lijeva kolona imale su da dejstvuju desnom obalom r. Neretve ka Drežnici i dalje ka Jablanici uz saradnju 1 puka italijanske vojske (od 2 bataljona i 1 brdske baterije) divizije »Mesina« pod komandom pukovnika Skotia.

Po sporazumu sa pukovnikom Skotijem naše trupe su imale da dejstvuju desno do r. Neretve a lijevo do linije:

Za obezbeđenje lijevog krila i boka naše kolone određeni su 2 bataljona iz Nikšićke brigade u s. Kilavce i 1 italijanski bataljon na liniji k. 982—Leskovača—Jastrebinka (k. 1139) zapadno od sela Goranaca.

Lijevom obalom Neretve trebali su da operišu 1 italijanski bataljon i Hercegovački četnici kao desna kolona.

Napad je trebao da otpočne 27 februara i to: od 6 do 8 časova artiljerijska priprema, a od 8—8,30 bombardovanje iz aviona; tek u 8,30 pešadija ima da pođe u napad.

Međutim ispred leve kolone nije vršena artiljerijska priprema, a bombardovanje iz vazduha bilo je u dubokoj neprijateljskoj pozadini i dosta površno — bombardovanje neprijateljskih položaja uopšte nije vršeno.

Ovim je izgubljeno dragocjeno vrijeme, jer su vojnici čekali na artiljerisku pripremu i bombardovanje, te je njihov napad otpočeo nepripremljen¹² i sa neverovatno malim količinama municije za puške i automatska oruđa.

Grupa pukovnika g. Skotia bila je na svome polaznom položaju: Crkvine—s. Goranci. Naš odred je bio podišao neprijateljskom položaju u dodeljenoj zoni ali lijevi bok ostao je otkriven zbog nedolaska italijanskih trupa u našu visinu. Obzirom na ovo primorani smo bili da razvijemo Nikšićku brigadu ispred grupe pukovnika o. Skotia i time spriječimo dejstvo u naš lijevi bok sa Golog i Vranićskog brda.

Na neprijateljskoj strani ove položaje branila je druga proleterska divizija Peka Dapčevića.

Ovoga dana borba se vodi nesmanjenom žestinom sve do 16 časova kada kod naših jedinica počinje da nestaje municije dok komunisti vrše sve jači pritisak. Oko 17 časova jedan bataljon grupe pukovnika Skotia izbija pozadi levog krila naših delova na Kosove jame radi ovlađivanja Golim Brdom, ali u toku dana nije mu ovo uspjelo. Jedinice 3 četničkog

⁹ Na tim položajima su se nalazile jedinice Druge proleterske divizije.

¹⁰ Jedinice iz sastava divizije »Messina« (grupa »Scotti«).

¹¹ Borbena grupa »Vogl« i njemačka 117. divizija.

¹² Dalji tekst do kraja rečenice napisan je olovkom, ćirilicom.

bataljona i Nikšićke brigade već su potpuno utrošile municiju i zbog toga su se morale povući pozadi grupe pukovnika Skotia radi sačekivanja popune municijom.

Zbog opasnosti od noćnog obuhvatnog napada koji bi sigurno usledio, komandant Leve kolone predložio je pukovniku Skotiu da se sa svojim jedinicama u toku noći povuče za nešto unazad te da zauzmemo povoljniji položaj, a komunistički napad da ode u vetar. Nakon dugog uveravanja da je ovo najkorisnije rešenje pukovnik g. Skoti prihvatio je ovo i zauzimanje novog položaja u toku noći izvedeno je u potpunom redu.

I zbilja u toku noći komunisti su bili pripremili napad na prvobitni položaj ali pošto nas na položaju nijesu našli izgubili su orijentaciju o našem novom položaju a ujutru njihove trojke koje su se već bile primakle novozaузetom položaju bile su rasterane od jednog našeg bataljona.

28 februar upotrebljen je za popunu municijom kod Nikšićke brigade i 3 četničkog bataljona, kao i za stvaranje plana za napad. Za ovo vreme komunisti napadnu [na] 1. i 2. četnički bataljon i nanose im osjetne gubitke.

Prema stvorenom planu rešeno je, da u I borbeni red učestvuje i jedan italijanski bataljon koji je imao jako automatsko naoružanje, koje je nedostajalo našim jedinicama; da jedan bataljon Nikšićke brigade još u toku noći 28 februara izbije na k. 1448 na Čabulji te da svojim bočnim dejstvom omogući ovladavanjem Vranjićkim i Golim Brdom na kome je u toku prošlog napada ispoljen najjači komunistički otpor.

1 marta napad je otpočeo u 6 časova artiljeriskom pripremom i izveden po predviđenom planu.

U toku napada 1 i 2 marta potpuno su razbijeni delovi II proleTERSKE divizije Peka Dapčevića koja je u paničnom bjegstvu odstupila preko željezničke stanice Drežnica ka Jablanici.¹³

Na terenu nađen je veliki broj mrtvih i ranjenih koje nijesu mogli ukopati ili evakuisati. Prema iskazu mještana sami su komunisti računali da je bilo 96 mrtvih i 154 teže ranjenih. Na našoj strani bilo je 13 mrtvih i 27 ranjenih među kojima je ranjen i komandant Pješivačkog bataljona Živko Bošković. Kod Italijana bilo je svega šest lakše ranjenih.

Po ovladavanju Drežnicom¹⁴ upućeni su goneći odredi u pravcu Jablanice od naših trupa i ovi su izbili do Diva Grahovice s namjerom da produže gonjenje preko Plasa planine ka rijeci Doljanci. U ovome nas je omelo novo naređenje za prebacivanje trupa prema Širokom Brijegu radi dejstva protivu 9 proleTERSKE divizije Vicka Buljana.¹⁵

Za ovo vrijeme Konjička grupa oslobodava Konjic, potiskuje komuniste ka Jablanici i izbija na liniju: s. Dobrigošće—s. Krstac—s. Ravna—

¹³ i ¹⁴ Toga dana, kao i narednih nekoliko dana, vršeno je pregrupiranje snaga Glavne operativne grupe za protivudar od Prozora ka G. Vakufu. U sastavu Grupe nalazila se i Druga proleTERSKA divizija. U takvoj situaciji četnici su 2. ožujka ušli u Drežnicu.

¹⁵, ¹⁷ i ¹⁹ Riječ je o Devetoj dalmatinskoj NOU diviziji, pod komandom Vicka Krstulovića.

s. Golgošnica i povezuje se preko naše desne kolone sa levom kolonom kod Diva Grabovice.

Za naš energičan rad pohvaljeni smo radiogramom od komandanta taktičke grupe pukovnika Skotia.

4) Operacije protivu 9 proleterske divizije (4 do 13 marta)

Po podacima kojima je raspolagala komanda VI korpusa¹⁶ za vreme izvođenja proteklih operacija bila je prikupljena 9 proleterska divizija Vicka Buljana¹⁷ na prostoriji: Široki Brijeg—Kočerina—Grude—Posušje—Rakitno. Iz ovoga položaja ova divizija bila je u mogućnosti da dejstvuje pravcima: 1) Široki Brijeg—Mostar, 2) Široki Brijeg—Drežnica, 3) Rakitno—Drežnica, 4) Rakitno—Blidinje Jezero—r. Doljanka—Jablanica, kao i pravcem Grude—Ljubuški—Južna Hercegovina.

Za izvođenje ove operacije bio je sledeći operacijski plan: da se koncentričnim dejstvom napadne 9 proleterska divizija i to: od Širokog Brijega ka Posušju grupa pukovnika Stanišića i pukovnika Skotia; od Ljubuškog preko Vitine ka Grudi i dalje ka Posušju grupa majora Veskovića i od Imotskog ka Posušju grupa majora Bačovića koja se vraćala iz Bosne.¹⁸

Naša komanda dobila je obaveštenje da se ova divizija prebacila ka Rakitnom u namjeri da s boka i leđa napadne naše trupe kod Jablanice. Zbog ovoga naređuje da se trupe pukovnika Stanišića prebace ka Rakitnom i dejstvuju u leđa 9. diviziji. Komandant ove kolone o ovakvom naređenju izveštava pukovnika g. Skotia, a ovaj komandanta pešadije divizije Mesina u Širokom Brijegu. Međutim komandant pešadije odbija ovu promenu i naređuje da se operacija ima izvesti po predviđenom planu čak i pod pretnjom smrtno kazne.

Da bi se izbegao incident komandant naše kolone pristupio je izvršenju takvog zadatka i 6 do mraka ova kolona izbija na liniju: S. Leskovac—s. Crne Lokve—Kidačke Njive—Kušanovac—s. Bašići a italijanska kolona u reonu Kočerina; grupa majora Bačovića u Širokom Brijegu. Sve se ovo izvodi bez borbe, jer se je jedan deo ove divizije u toku prošlog dana prebacio ka Rakitnom, a jedan deo od straha razbežao svojim kućama.

6 marta noću italijanska komanda usvaja predlog naše komande za promjenu pravca dejstva ka Rakitnom i naređuje se za 7. mart, da cilj bude s. Donji, Srednji i Gornji Potklečani.

7 marta pristupa se izvršenju zadatka. Kod s. Vukojeva i Cerovih Dolaca naša kolona vodi borbu sa zaštitnicama 9. divizije i do mraka izbija na određenu liniju. Ovom prilikom komunisti trpe gubitke: 25 mrtvih i 18 zarobljenih dok su kod nas dva ranjena. Italijani nesmetano maršuju preko Izbičnog za Rakitno gde stižu tek 8 u podne.

8 marta upotrebljen je za popunu hranom, municijom i za pretres okolnog terena. Ovom prilikom uhvaćen je veći broj komunista — većinom Hrvata i Dalmatinaca, koji su nasilno regrutovani za partizane.

¹⁶ Odnosi se na talijanski Sesti armijski korpus.

¹⁸ Grupa majora Bačovića se vraćala iz Kninske krajine.

9 marta upućena su sva tri četnička bataljona u gonjenje između Čvrsnice i Vran planine u pravcu s. Sovića (izvorni deo r. Doljanke), a Nikšićka brigada raspoređena na položaju: Sinalj (1481)—Orlov Kuk (1302)—Obla Glavica (1108)—Slobodnik (1111)—Ošljak (1256)—Oluja (1208) sa zadatkom zatvaranja pravaca od Tomislav Grada. Italijanska grupa Skotia ostala je u rezervi u s. Srednji Potklečani.

U toku 9 i 10 marta četnički bataljoni vode borbu sa 3. proleterskom brigadom kod G. i D. Badnja. Ovom prilikom razbijena je cijela brigada, zarobljena njena komora i arhiva. Nađeno je oko 40 mrtvih a zarobljeno 36 komunista.

U toku 11. vrši se pretres Bosiljne i Rosnih Poljana na Čabulji, gde se prema iskazu mještana kriju izvjesni delovi 9. divizije. U ovoj akciji učestvuje jedan naš bataljon i jedna ojačana četa Italijana.

Ovoga dana naređeno je da se Nikšićka brigada prebaci u reon Širokog Brijega odakle je izvršeno prevoženje za Bijelo Polje.

Četnički bataljoni sa Italijanima ostaju na položaju oko Rakitnog, pa se posle 14 prebacuju za Bijelo Polje preko Drežnice, a Italijani preko Izbičkog za Široki Brijeg.

Prolazeći kroz Široki Brijeg, komandant pešadije divizije Mesina odao je puno priznanje i zahvalnost komandantu naše kolone na energičnom i uspešnom radu četnika u ovim operacijama.

U ovoj operaciji italijanske grupe nijesu ispalile ni jedan metak jer su bile u drugoj liniji borbenog rasporeda.

5) Bitka kod Jablanice (u džepu Neretve) (4—12 marta)

Za vreme operacija protivu 9. proleterske divizije¹⁹ vođena je bitka kod Jablanice u Džepu r. Neretve.

U predhodnim operacijama komunisti su stešnjeni između: Neretve, r. Rame, Proslapske planine, Vranja, Čvrsnice i Plase pl., sa glavnim snagama u dolini r. Neretve oko Jablanice. Na tom relativno uzanom prostoru koncentrisane su sve njihove snage.

Raspored naših snaga u glavnom bio je sledeći: Crnogorski četnici (Ružić²⁰ i Bojović²¹) drže položaje: s. Dobrigošće—s. Krstac—s. Glogošnica, Hercegovački četnici (major Pantić)²² drže položaje: Greben (812)—Risovac (1075)—Šilovača (829)—Plasa Greben (1483)—Plasa Glava (1577); od Prozora dolinom r. Rame deјstvovalе su Nemačke trupe; 9. marta od Blidnjeg jezera deјstvuje Zetski četnički odred. Glavna težnja komunista bila je da se ponova probiju dolinom r. Neretve bilo ka Mostaru bilo ka Konjicu u kom bi slučaju sa sobom mogli voziti svu artiljeriju, tenkove i kamione. Međutim pošto im je ovakvo probijanje bilo sprečeno to su se morali probijati po planinskom i besputnom terenu zbog čega su bili primorani da pobacuju i unište sve što se nije moglo transportovati na tovarnoj stoci. Na taj način uništili su i pobacali u Neretvu i u r. Ramu svu svoju artiljeriju, tenkove i kamione.

²⁰ Ivan

²¹ Nikola

²² Jovan

U ovoj bitci najžešću borbu vodili su Crnogorski četnici (Đurić,²³ Ružić i Bojović) koji su imali velike gubitke — oko 550 mrtvih i ranjenih.

Proboj nije mogao biti sprečen i ako su borbe vođene na uzastopnim položajima sve do Boračkog jezera kada su ostaci ovih trupa upućeni kućama²⁴ radi popune i reorganizacije da bi posle izašli na položaj na granici Crne Gore: Čemerno—Ravno.

Ovom bitkom nije postignut postavljeni cilj — uništenje komunista i ako su prilike za ovo bile dosta povoljne, jer su komunisti bili stešnjeni na relativno uskom a terenski vrlo pogodnom prostoru.

Postavljeni cilj nije postignut iz sledećih razloga:

— što na našoj strani nije bilo dovoljno snaga na levoj obali r. Neretve te da se onemogućiti njihovo probijanje;

— što je uopšte kod naših snaga bilo slabo naoružanje te se brojna slabost nije mogla nadoknaditi moćnim naoružanjem;

— sa naše strane nije se iskoristila artiljerija koja je ovde mogla — naročito oko Jablanice, da dadne vidne rezultate;

— što avijacija nije iskorišćena za stalno bombardovanje ovako uske prostorije ma da je pukovnik Stanišić tražio od Nj. Ekselencije Guvernera da se izdejstvuje odobrenje radi dodeljivanja što većeg broja aviona za bombardovanje. Da je ovo učinjeno komunisti bi, sigurno, bili uništeni u dolini Neretve;²⁵

— što italijanske trupe brojno nisu uzele dovoljnog učešća u ovim operacijama a naročito za ovu odlučujuću bitku. Međutim, trebalo je da učestvuju bar dvije kompletne italijanske divizije pored četnika, pa bi se na taj način postigla potpuna nadmoćnost kako u snazi tako i u vatri.

Pošto su ovde ispuštene iz ruku sjajne šanse za uništenje komunista, to se sav naš budući rad sastojao ne više u grupisanju za uništenje ovih jer je to zbilja bilo nemoguće izvesti, već za sprečavanje prodiranja u Južnu Hercegovinu i Crnu Goru gde se ispoljava stalna trka s položaja na položaj radi sprečavanja ovog prodiranja u čemu se naše snage neverovatno iscrpljuju.

Od ovog momenta naša uloga je više defanzivna.

6) Bitka kod Glavatičeva

(14. do 17. marta)

Pošto su komunisti izvršili proboj kod Jablanice i dalje prodrli do Boračkog jezera, to je nastala opasnost od njihovog nadiranja ka Nevesinju i Gacku. Zbog ovoga naredeno je da se grupa pukovnika Stanišića prebaci preko Nevesinja ka Glavatičevu radi ojačanja Hercegovačkih (Vidačić)²⁶ i Crnogorskih (Vesković) četnika koji su se već tamo nalazili.

²³ Odnosi se na Vojislava Lukačevića koji je tada imao pseudonim »Nikola Đurić«.

²⁴ Poslije forsiranja Neretve od strane jedinica Druge proleterske divizije 7. ožujka, razbijeni dijelovi Limsko-sandžačkih četničkih odreda razbježali su se i u panici povukli u Crnu Goru. U tome su predjačile Prva i Druga durmitorska brigada (Ružić i Bojović). Kasnije su ti dijelovi prikupljeni i ponovo vraćeni na položaj.

²⁵ Rečenica je napisana olovkom, ćirilicom.

²⁶ Milorad (Trebinjski korpus)

[Za] zatvaranje pravc[a] ka Glavatičevu i Nevesinju naše su trupe 14. III zauzele i posele položaj: Hum (1004)—Ribari—s. Čičevo—Lipeta—Lišaj—V. Okuka (1456)—Ruda Glava (1596).

U toku noći 14/15 oko 1 čas komunisti su napali jakim snagama na naš centar kod s. Čičeva i uspjeli da se probiju ka Glavatičevu prebacujući se preko Neretve celog 15 marta na desnu obalu.

Sa jednim delom snage naši su izvršili bočni napad na komuniste koji su prodirali dolinom r. Neretve i naneli im velike gubitke.

Ovom akcijom sprečeno je prebacivanje komunista na desnu obalu reke Neretve preko mosta kod Glavatičeva zbog čega su ovi naši zazore u visini sela Čičeva i opet produžili svoje prebacivanje. Po dobijenim podacma ovo je bila prva proleterska divizija. U ovoj akciji komunistima smo naročito naneli velike gubitke.

Pred veče od Boračkog jezera padinama Crne Gore komunisti su nadmoćnijim snagama napali na naše levo krilo i uspeli po cenu osjetnih gubitaka da nas odbace na liniju Krstac (807)—Devojački Kuk—Tjeme (1328)—Rat Kamen (1302)—Bahtijeveca. Ovde učestvuje u borbi druga i treća proleterska divizija.

U toku 16. vode se borbe na navedenim položajima i odoljeva se komunističkim napadima. Sa naše strane predveče izvršen je, prema našem levom krilu jedan protivnapad koji je na ovom delu fronta dao dobre rezultate jer im je osujetio pripremani noćni napad.

Na našem krajnjem desnom krilu komunisti grupišu jače snage (učestvuje i 1. proleterska divizija) koja je već bila prešla Neretvu i obuhvatom našeg desnog krila u toku noći 16/17. uspevaju da ovo potisnu.

Komunisti su jednim delom svojih snaga produžili nadiranje ka selu Kljuni, a drugim delom dejstvovali bočno duž našeg položaja.

Da se nebi našli odsečeni od Nevesinja kao i da komunistima nebi pala u ruke ova varoš doneta je odluka o odstupanju pod borbom i to tako što su Hercegovci odstupili ka Bijelom Polju, a Crnogorci preko Zimlja u pravcu sela Pridvoraca radi zaštite Nevesinja.

Dva italijanska bataljona za ovo vreme nalaze se u sedlu istočno od Hanskog Polja ali ne uzimaju učešća u ovim akcijama.

U ovim borbama naročito je pretrpio gubitke Pješivački bataljon iz Nikšićke brigade i odred majora Veskovića gde je bilo četnika koji su vršili samoubistva, samo da nebi pali u ruke komunistima.

7) Bitka kod Kljuna

(19 i 20 marta)

Po našoj neuspeloj odbrani kod Glavatičeva komunisti²⁷ su produžili nadiranje ka Nevesinju i Mostaru i doprli do linije: Hansko Polje—Gornje i Donje Zimlje—s. Lakat—s. Kljune—Crvanj Planina.

Da bi se sprečilo njihovo dalje nadiranje odlučeno je da se preduzme ofanziva od Nevesinja i Bijelog Polja po sledećem:

²⁷ Jedinice Treće NOU divizije.

a) Hercegovački četnici (kapetan Vidačić) od Kifinog Sela preko Crvanj Planine ka Glavatičevu, s tim da jedno jače bočno obezbeđenje zatvara pravac od Kalinovika preko Uloga ka Nevesinju.

b) Taktička grupa pukovnika Skotia (3 bataljona, 1 brdska i 1 teška baterija i 4 tenka) pravcem: Nevesinje—s. Pridvorci—s. Kljune—s. Luke—s. Zaborani.

v) Zetski četnički odred pravcem s. Hrušta—s. Lakat—Crna Gora—Rat Kamen.

g) Hercegovački četnici (major Petričević)²⁸ pravcem: Bijelo Polje—Prijevorac—Donje Zimlje—Crna Gora—Bahtijevice.

d) Italijanska taktička grupa (2 bataljona i 1 brdska baterija) pravcem: Hansko Polje—Bahtijevice).

đ) Trebinjska brigada (poručnik Milojević)²⁹ grebenom Prenja Planine ka s. Kula

Po ovom planu ofanziva je otpočela 19 marta u 6 časova.

U toku ovoga dana uspjelo se je da se ovlada:

— grupa pod a): grebenom Crvanj Planine do Zimomora (k. 1921).

— grupa pod b): zauzela je selo Kljune i u zajednici sa grupom pod v) posela Strajište (k. 1107).

— grupa pod v): izbila je pod teškom borbom na liniju: Strajište (1107)—Osredak (1064)—Mlečavac (1210).

— grupa pod g) zauzela je Donje Zimlje.

— grupe pod đ) i d) ostaju na svojim polaznim položajima.

U toku ovoga dana desio se jedan incident, naime italijanski avioni bombardovali su trupe pod a), b) i v) što je u mnogom demoralisalo naše ljudstvo.

U toku noći 19/20 marta komunisti grupišu snage za napad na grupu pod g), koja je u toku dana bila postigla lepe rezultate i uspevaju da je razbiju i odbace ka Bijelom Polju.

Iste noći na položaju Strajište—Osredak komunisti vrše četiri uzastopna noćna napada, koje 1 italijanski i naš 1. i deo 2. četničkog bataljona junački izdržavaju i uspevaju da odbiju sa velikim gubicima po komuniste. Ovom prilikom i naši su imali znatan broj mrtvih i ranjenih.

20 marta akcija se produžava. Komunisti su uspeli da na ovaj pravac sada grupišu jače snage (1. 2. i 3. divizija) i prvo uspevaju da odbace grupu pod a) sa Crvnja ka Kifinom Selu, a potom koncentričnim dejstvom sa tri strane snažnim napadom napadaju grupu pukovnika Skotia i Zetski četnički odred i nanose im osjetne gubitke. Da ne bi bili obuhvaćeni sa svih strana, što je pretilo da se izvrši u najskorijem roku, zbog odbacivanja Vidačića, kao i da ne bi bili potpuno uništeni, donešena je odluka da se ostupi ka Nevesinju, radi neposredne odbrane istog. U ovoj operaciji i naše i italijanske trupe pretrpeli su velike gubitke, kako u ljudstvu tako i u materijalu i opremi.

Pošto su trupe bile iscrpljene i municija skoro sva utrošena nije se smelo iste noći ostati u dodiru sa neprijateljem, jer je postojala opasnost od novog noćnog napada, koji naše trupe ne bi bile u stanju izdržati —

²⁸ Boško (Kombinovani korpus)

²⁹ Vladimir Vlado

to je naređeno dublje odstupanje radi izvlačenja iz dodira i zauzimanja i posjedanja linije: Kifino Selo—Batkovići—Dugo Polje—Selište—Gradina.

Po ovom planu Kifino selo do Batkovića trebali su da posednu hercegovački četnici (kap. Vidačić), a Zetski četnički odred Batkoviće—Dugo Polje. Međutim, komunisti su u toku noći zauzeli Kifino Selo, usled čega se Vidačićeva grupa povlači ka Nevesinju.

Na ovaj način ostao je potpuno otvoren i nezaštićen pravac ka Gackom i dalje ka Crnoj Gori i Južnoj Hercegovini.

Obzirom na ovo pukovnik Stanišić donosi, odluku da sa svojim odredom hitno odmaršuje za Meku Grudu, radi zaštite pravca ka Bileći, a hercegovački četnici sa Italijanima ostaju da zaštite Nevesinje i pravce ka Stocu i Mostaru.

Predviđeni pokret ka Mekoju Grudi izvodi se nesmetano od neprijatelja u toku 21 i 22 marta.

Ovde se ostaje 2 dana radi odmora i snabdevanja sa hranom i municijom. Za to vreme komunisti su uspjeli da u noćnom napadu zauzmu Nevesinje i odbace taktičku grupu pukovnika Skotia i hercegovačke četnike ka Blagaju.³⁰

8) Bitka kod Gacka

(24 marta do 2 aprila)

Po dolasku Zetskog četničkog odreda u Meku Grudu odmah su upućeni izviđački organi u Gacko radi hvatanja veze sa Muslimanima iz Fazlagića Kule i domobrancima iz Gacka. Oni su izjavili da žele saradivati sa Crnogorcima protivu komunista i da nas željno očekuju u Gacko.

Pukovnik Stanišić donosi odluku da se sa odredom prebaci u Gacko kako bi se zaštitio pravac ka Crnoj Gori preko Krsca i Ravna, a jednovremeno i ka Bileći.

Za zaštitu pravca ka Bileći preko Fatnice i Lukavičkog Polja ostavljeni su hercegovački četnici (kapetani Drašković³¹ i Popović³²).

Italijani su evakuisali Gacko pre našeg dolaska. Našim dolaskom podigao se moral kod naroda, četnika, muslimana i domobranaca. Svi su izjavili gotovost da se sa nama, rame uz rame, bore protivu komunista.

Radi hvatanja dodira sa komunistima upućene su izviđačke čete u pravcu Fojnice i Kokorine, gde su vođene manje borbe.

Naši četnici u borbama koje su neprekidno trajale pun mjesec dana bili su fizički iscrpljeni, obosili, ogoleli i oboljeli, tako, da se nova ofanziva bez reorganizacije i popune nije mogla sprovesti. Sem toga Nikšićka brigada — milicija — upućena je svojim kućama na odmor, pošto dalje nije bila sposobna za borbu. Na taj način naš odred spao je na brojno stanje oko 7—800 četnika.

Pri ovakvom stanju stvari tražena je pomoć od Glavne nacionalne komande. Ova upućuje već formirani II četnički odred na granicu radi

³⁰ Nevesinje su 22. ožujka 1943. god. oslobodile Četvrta proleterska i Peta crnogorska NOU brigada.

³¹ Aleksa

³² Milorad (Nevesinjski korpus)

zaštite iste. Pošto se nije moglo dobiti traženo pojačanje izvršena je samo smena trupa između I i II četničkog odreda. Ova smena je izvršena 1 aprila.

Ofanziva protivu komunista predviđena je bila za 2. april. Operacijski plan je bio da se dejstvom od Gacka, Trusine Planine i Mostara tuku komunisti u okolini Nevesinja, Kifinog Sela, Fojnice, Šipačnog i Odžaka, i da se odbace ponovo ka Neretvi. Na cijelom ovom prostoru bile su 2 proleterske divizije (2. i 3. divizija).

Naše snage brojno slabije a pritom slabo naoružane i opremljene i ako nove — sveže, nisu mogle ni ovoga puta dati željene rezultate.

Istoga dana, tj. 2. aprila i komunisti su prešli u napad ka Gackom u tri kolone sa po 1 brigadom (2. divizija Peka Dapčevića).³³

Naše trupe cijelog dana vode borbu na kosama severno i zapadno od Gacka protivu nadmoćnijih neprijateljskih snaga. Pošto je utrošena sva municija (po 30 metaka na vojnika, a mnogi ni toliko, jer novo-došavše trupe nisu bile snabdevene municijom za dužu i jaču borbu) naši su se morali povući.

Za sevlačenje iz borbe korišćena je nastupajuća noć. Naređeno je da se naš odred zadrži na liniji: s. Lipnik—s. Samobor, ali je ova linija bila isuviše blizu da se ne bi mogla održati do dolaska municije iz Nikšića. Iz Bileće nam je javljeno da tamo municije za naše puške nema, već da istu moraju doturati iz Dubrovnika. Zbog ovakve situacije promeњena je odluka i naređeno je da naš odred otstupi na granicu prema Krscu gde će uz sadejstvo sa I četničkim odredom sačekati popunu municijom.

U ovoj bitci kod Gacka naše trupe, koristeći povoljno odbranbene položaje nanele su neprijatelju dosta gubitaka, dok su gubici na našoj strani bili neznatni.

Odstupanjem na Krstac naše trupe prestaju da se bore na hercegovačkom terenu. Dovde, sve borbe, od Glavatičeva, imale su za cilj **sprečavanje nadiranja komunista za Crnu Goru**, u čemu se **nije uspelo**, i pored svesrdnog zalaganja svih starešina i trupa.

9) Zaključak

I ako na prvi pogled pohod Crnogoraca u Bosnu i Hercegovinu nije uspeo u borbi protiv komunista, jer su isti ušli u Crnu Goru, ipak ovaj pohod ima i svojih dobrih strana. Tako:

1) Dolaskom Crnogoraca u Mostar obustavljena je evakuacija cijelog mostarskog garnizona od Italijana i domobranaca, što bi imalo teških posledica za cijelu Južnu Hercegovinu i Južnu Dalmaciju, a samim time i za Crnu Goru. Da je ovo učinjeno sve stvari uzele bi drugi obrt.

2) Prisustvo Crnogoraca podigao je duh i moral hercegovačkih četnika i italijanskih vojnika koji su se dotle borili protivu komunista. Ovo se najbolje vidi po rezultatima samih borbi vođenih oko Neretve u toku prvih 20 dana naših zajedničkih operacija.

³³ Napad su vršile jedinice Treće NOU divizije.

3) Glavne hercegovačke četničke snage bile su sa majorom Baćovićem u Bosni. Dolazak Crnogoraca upotpunio je i zamenio je odsustvo ovih snaga koje su tek 5 marta stigle od Imotskog. Da Crnogorci nisu došli komunisti bi uspeli da prodru preko Mostara i Konjica pre dolaska majora Baćovića i njegovih četnika, i ovaj bi bio oštećen od svoje teritorije. Na taj način komunisti bi bez velikih teškoća ovladali cijelom Hercegovinom i nesmetano sproveli svoju organizaciju, i time izveli svoj prvobitni osnovni plan.

4) Komunistima je na svakom položaju istavljan jak otpor i nanošeni osetni gubici. Kada već nije bilo uslova za njihovo **uništenje** onda je cilj borbeni sveden na njihovo **slabljenje**. U ovome se je potpuno uspelo. Kao primer navodim jačinu njihovog bataljona pri polasku iz Bosne, kada je brojao oko 250 boraca, a pri dolasku na crnogorsku granicu jačina njihovih bataljona iznosila je od 80 do 120 boraca, što znači da je njihovo brojno stanje više nego prepolovljeno. Ovi su podaci dobijeni od zarobljenika.

5) U operacijama protivu komunista po Hercegovini učestvovalo je oko 5000 crnogorskih četnika, ne računajući one koje su dejstvovali pod neposrednom komandom kapetana Đurišića oko Kalinovika i Foče. U svim ovim operacijama glavni teret borbe snosili su Crnogorci. Oni su najviše doprinijeli da su komunisti bili prinuđeni da svoje teško naoružanje (artiljeriju, tenkove, kamione i dr.) pobacaju u Ramu i Neretvu i tako unište da ih ne mogu upotrebiti u daljim borbama (6 topova, 12 tenkova³⁴ i oko 100 kamiona).

6) Da Crnogorci nisu otišli u Bosnu i Hercegovinu, nego da su ostali da čekaju na granicu njihov dolazak, čak i prema izjavi njihovih važnih vodećih funkcionera, i uz dovoljnu pomoć italijanskih trupa, ne bi se uspelo sprečavanje ulaska komunista u Crnu Goru. Njihov ulazak u Crnu Goru bio bi sigurno uspešan i sa mnogo većim snagama nego što su ovako došli.

7) Crnogorci su i ovoga puta pokazali svoju lojalnost i iskrenu saradnju sa italijanskim trupama u borbi protivu zajedničkog neprijatelja — komunista. Ovoj iskrenoj saradnji dato je vidno priznanje od strane pukovnika Skotia i komandanta pešadije divizije Mesina našem komandantu operativnih trupa.

U svim ovim operacijama zapažene su izvesne teškoće i nedostaci koji su doprineli da se ne postigne pravi cilj — uništenje komunista predolaska njihovog u Crnu Goru. Ti nedostaci i uzroci su sledeći:

1) Što su komunisti svuda bili u **nadmoćnosti**, kako brojno tako i u pogledu naoružanja. Oni su stalno bili u centralnom položaju odakle su mogli da dejstvuju po unutrašnjim operaciskim pravcima, što su vešto iskorišćavali. U ovome su većinom uspevali zbog nemanja veze kod naših grupa koje su operisale po spoljnim operaciskim pravcima. Pod ovakvim okolnostima mi smo morali da se rasplinemo na širokim frontovima, često u kordonskom rasporedu, iz težnje da se zatvore svi pravci kroz koje bi se mogli probiti komunisti. Na ovaj način stvorena je mogućnost komunistima da lako izvrše proboj tamo gde žele.

³⁴ Nije u Bosni, već u Kninskoj krajini.

2) Komunisti su sobom doveli mobilisane Hrvate, Dalmatince, Bosance, Mađare i Jevreje³⁵ čak i ustaše i muslimane, koji su vrlo rado vodili borbu protivu Srba.

3) Naši podaci o brojnom stanju komunista bili su uvek **netačni**, te su se njihove snage potcenjivale. Međutim, slučaj je redovno bio obrnut. Oni su bili uvek jaki, zbog čega smo im teško mogli nametnuti svoju volju i ovu stalno održavati.

4) Što su naši u odnosu na komuniste bili **slabo naoružani**. Naši četnički bataljoni čija se jačina kretala od 300—400 boraca imali su 5—8 puškomitraljeza, 1 mitraljez i 1 bacač. Međutim, kod komunista njihovi bataljoni jačine 250 boraca imali su 32 puškomitraljeza (svaka četa po 8 puškomitraljeza), 4 mitraljeza i 2 bacača. Pored ovoga svaki strelac nosio je sobom po 5—10 ručnih bombi njihove izrade (slične sistemu kragujevačkih bombi).

5) Naše trupe su redovno bazirale na udaljene garnizone po 30—50 i više kilometara (Mostar, Nevesinje, Bileće i Nikšić). Iz ovako udaljenih garnizona nije mogao biti obezbeđen blagovremeni dotur usled nedostatka komore — konja. Improvizirane komore nisu mogle dati zadovoljavajuće rezultate, jer je ishrana stoke bila nemoguća, a ove je bilo vrlo malo i fizički je bila u slaboj kondiciji da može izdržati ovako velike i napore marševe.

6) Jedinice su snabdevene sa malim brojem metaka na rukama, prema čemu nisu mogle da vode upornu borbu za duže vreme. Danju još kojekako, a noću nije bilo dovoljno naročito ručnih bombi i municije za automatska oruđa da bi se mogli odbijati drski noćni udari komunista, koje su oni redovno primenjivali.

7) Zbog inferiornosti četnika u naoružanju u odnosu na komuniste bilo je neophodno potrebno da se jače angažuju italijanske trupe, koje su imale jako vatreno naoružanje. I ako sa zahvalnošću ističemo rad taktičke grupe pukovnika Skotia u njegovoj svesrdnoj saradnji sa nama, ipak se mora konstatovati da je i ona bila mala pomoć, koja je opet često izostajala zbog teškog i besputnog terena za kretanje teških formacija, kao što je to slučaj kod regularne vojske.

8) Operacije su se izvodile svuda po izrazito planinskom zemljištu, teško prolaznom, krševitom, pod snegom i na visinama stalno preko 1000 m. Naš vojnik slabo obučen i obuven i o svojoj hrani morao je izdržavati stalne pokrete i borbu bez odmora. Noći teže od dana zbog stalne opreze. Rezervi nije bilo radi [. .]³⁷

³⁵ »16 topova i 12 tenkova« napisano je olovkom, ćirilicom.

³⁶ »Mađare i Jevreje« dopisano je rukom olovkom, ćirilicom, iznad riječi »Bosance«.

³⁷ Kraj dokumenta nije sačuvan.